

אום ג'בר וישאח

“מי שיש לו כאב, יכול להרגיש כאב של אחרים”¹

השתתפתי בהפגנות למען האסירים עוד לפני 1985, אבל אף פעם לא הייתי פעילה בענייני אסירים. התחלתי להיות ערה לבעיה הזאת בתחילת 1985, כשהוחלפו אסירים בגופות של ישראלים. אנשים רבים חיכו אז, יום ולילה, בצלב האדום לשמות האסירים שישוחררו, בתקווה שבני משפחותיהם יהיו ביניהם. ג'בר שיכנע אותי שמקומי איתם, אז הלכתי לתמוך בהם וקיבלתי את פני האסירים ששבו הביתה. זמן קצר אחר כך עצרו את ג'בר ונתנו לו מאסר עולם.

כשכלאו אותי, התחלתי להבין את הבעיות, המכשולים ואת כאב האסירים ומשפחותיהם. גיליתי את זה אחרי שנעשיתי אחת מהם וסבלתי כמותם. לא הצעתי להיות נציגה של האסירים, אבל הצלב האדום ביקש ממשפחות האסירים לבחור מישהו שאיתו יוכלו לדבר, מישהו שיציג את ענייניהם והבעיות שלהם, כי האנשים לא היו מאורגנים. אז ישבנו בגינה של הצלב האדום והאחרים בחרו בי. בהתחלה סירבתי משום שזאת היתה אחריות גדולה שדרשה אדם צעיר עם הרבה כוח לעבוד, לא אשה זקנה וחולה כמוני. אבל הם קראו יחד שאני היחידה המתאימה והם סומכים עלי.

כשהתחלתי לבקר באופן קבוע את ג'בר גיליתי שהיו גם אסירים ממדינות ערב שנתפסו בגבולות ישראל ופוזרו בין בתי הכלא. כמה מהם נכלאו לתקופות ממושכות ואחרים לפרק זמן קצר, ולא היו להם כאן משפחות, אז התחלתי

1 זהו הפרק השלישי והאחרון בסיפור חייה של אום ג'בר, שפרקיו הקודמים - על חיי הכפר בפלסטין לפני 1948 ועל המלחמה ותוצאותיה - יפורסמו בגיליונות הבאים של מטעם. סיפורה הועלה על הכתב כחלק מפרויקט של המרכז הקהילתי בעזה לאיסוף סיפורי חיים של נשים מבוגרות דיין כדי לזכור את התקופה שקדמה ל-1948. המשתתפות רואיינו במחצית הראשונה של 2001, ועדויותיהן הועלו על הכתב ללא עריכה, מלבד צירוף הראיונות לסיפור רצוף. אום ג'בר, שהיתה בעת הראיון בשנות השבעים המוקדמות של חייה, עודה חיה במחנה אל בוריג', בו היא מתגוררת כפליטה מאז 1950. ההחלטה לפרסם כאן תחילה את הפרק השלישי קשורה בחשיבות העצומה שיש לעניין האסירים הפלסטינים ולמיעוט הדיון הציבורי בו.

לחשוב עליהם. האסיר הראשון שביקרתי ככה היה אדם בשם בילאל דְּפֶרוּב, שנתפס בים. שום נשק לא מצאו עליו והוא לא הודה בחקירות בשום דבר. הוא נידון ל-18 חודשי מאסר בכלא שאטה, ופגש את באסם [בן הזקונים] כשהיה שם. פעם, כשביקרתי אותו, באסם שאל אם אוכל לבקר עוד אסיר שהגיע מחוץ לפלסטין, ותמיד ישב לכד כשהגיעו המשפחות לבקר, כי המשפחה שלו לא פה. שאלתי איך קוראים לו, ובאסם אמר לי בילאל, ואמרתי לו שמכאן ואילך הוא ובילאל יהיו אותו דבר, ובאסם שמח מאוד. אז נרשמתי לבקר את בילאל, ובביקור הבא שלי אצל באסם הבאתי לבילאל סיגריות, בגדים, מגבות - אותם דברים כמו שלקחתי בשבילו. התחלתי לבקר את בילאל ואחרים כל שבועיים, בביקורים שאירגן הצלב האדום.

בילאל אמר היה להשתחרר 14 יום אחרי שבאסם שוחרר, ולחזור ללבנון, אז לא ביקרתי אותו. אבל הוא לא שוחרר - בתאריך השחרור שלו חידשו את מעצרו לעוד ששה חודשים והעבירו אותו לכלא אחר. אחרי שלושה חודשים קיבלתי מכתב מאסיר, שהגיע אלי דרך אדם שעבד בתוך ישראל. הוא סיפר על בילאל, ואיך ידע שחשבת שהוא שוחרר והצטרף למשפחתו, אבל זה לא קרה. אני מיד הזמנתי מונית שתיקח אותי לבקר אותו למחרת בבוקר. זה היה רמזאן וצמתי ובאתי מעזה הרחוקה מהכלא, אז הייתי מאוכזבת כשלא הרשו לי לבקר אותו. אמרתי לישראלים לתת לו את הדברים שהבאתי לו, ולהגיד לו שאמא שלו חזרה לעזה, אבל תמיד תנסה לבקר אותו. כשהם חשבו שאני עלולה להתלונן בצלב האדום, החיילים אמרו שהם לא מונעים ממני לבקר אותו, אבל הביקורים צריכים להיות מוסדרים. הצלב האדום באותה תקופה היה מאוד פעיל ועזר הרבה, והאסירים היו מפונקים בהשוואה להיום. הם לקחו את הדברים שהבאתי, ואמרו שיודיעו לצלב האדום וירשמו את שמי בביקור הבא.

הצטרפתי לביקור המאורגן הבא, ולפני שעזבתי, שאלתי את בילאל אם הוא צריך משהו. הוא אמר שיש אחרים כמותו, שהיו רוצים שמישהו יבקר אותם ויביא להם דברים כל שבועיים, כמו לאסירים אחרים. אז ביקשתי ממנו לכתוב את הפרטים של האסירים האלה ואמרתי שאני כבר אדאג לזה. ביקרתי אותו במשך כל הזמן שהיה בכלא, יותר מעשר שנים, ובזמן הזה הוא נתן לי רשימה של 45 בחורים צעירים ממדינות ערב שנתפסו בגבול. בדקתי גם עם הצלב האדום, שהיו לו רשימות של אסירים חדשים וכל פרטיהם. אחד מהם היה פלסטיני מקנדה שהמשפחה שלו היתה יכולה לבקר אצלו רק מדי שנתיים. הוא עונה כל כך קשה שלא יכול היה להיזיז שום חלק של הזרוע שלו ושל החזה.

מאז, חסכתי כמה שיכולתי מהכסף לאחזקת הבית; במקום שני עופות קניתי

אחד וקניתי פחות ירקות, ניסיתי לחסוך כמה שיכולתי בלי לשלול מהילדים שלי. המצב היה קשה בחוץ, אבל יותר קשה בתוך הכלא. לפעמים ביקרתי אסירים יום אחרי יום בלי הפסקה, בגלל שאני לגמרי מאמינה שהדבר היחיד שמחזיק את האסיר בחיים האלה הוא הביקור. אז לא משנה אם הייתי עייפה או לא, הייתי צריכה לעשות את זה, כי ידעתי כמה זה חשוב להם. האמנתי במה שעשיתי והתעלמתי ממה שאנשים אמרו, במיוחד כשראו אותי כל בוקר סוחבת סל מלא דברים על הראש, הולכת לבקר אסיר. הם שאלו אם קיבלתי כסף או עזרה לקחת את הדברים לאסירים, ואמרתי להם שזה היה מהכסף שלי, שאף אחד לא עוזר לי חוץ מאלוהים שרוצה לעזור לאסירים האלה דרכי. אז אנשים התחילו לעשות אותו דבר. איש אחד נתן לי הרבה דברים והאסירים שמחו מאוד לקבל אותם. כל דבר, לא משנה כמה קטן, עשה אותם שמחים. מה שאני רוצה להגיד הוא שמי שיש לו כאב יכול להרגיש כאב של אחרים.

דיברתי עם נשים אחרות, כשנפגשנו בצלב האדום, או בדרך לבקר אסירים, או בפגישות עצמן. שאלתי אם הן ביקרו, או אם הן חושבות לבקר, גם את האסירים הללו. אירגנתי את תוכנית הביקורים וחילקתי אותה בין מי שרצו לבקר. קניתי את הכרטיסים מהצלב האדום וצילצלתי אליהם בנוגע לתאריכי הביקורים. אחרי זה אנשים באו מוקדם בבוקר לפני הביקורים, לקחו ממני את הכרטיסים ונסעו לבתי הכלא. הם ביקרו את האסירים האלה כאילו היו בניהם. תמיד אמרתי להם לא לשאול אסיר מה המפלגה הפוליטית שלו, כי הוא אדם שעזב משפחה, ילדים, חברים וקהילה כדי להיאבק למען המטרה הפלסטינית. בסופו של דבר הוא יושב בכלא בשביל החירות ובשביל הלאום, המטרה היא אותה מטרה, וכל הקבוצות הפוליטיות פועלות למען אותו הדבר.

פעם אחת ניסה קצין בכלא קישון למנוע ממני לבקר את אחד האסירים האלה. אמרתי לו, ”אתה יודע שאלוהים ברא את בני האדם, וככה יצא שאתה יהודי ואני מוסלמית, אבל בסופו של דבר אנחנו בני אדם, ותאמין לי, אילו היית בכלא ולא היה לך מי שיבקר אותך, אני הייתי עושה כל מה שאני יכולה כדי לעשות את זה, בגלל שזה מעשה אנושי גדול יותר מלהיות פלסטיני או ישראלי.” היו לו דמעות בעיניים ומאותו יום הוא עזר לי עם הביקורים.

כל פעם שבילאל גמר לרצות תקופת מאסר, העונש שלו חודש לעוד שישה חודשים, במיוחד אחרי שניסו לגרום לו לשתף פעולה ולא הצליחו. הוא אמר לי שהם הציעו לו שחרור וחיים טובים וכל דבר שירצה, אם יספר על המצב בלבנון, אבל מובן שהוא סירב. הוא ישב בכלא 13 וחצי שנים ובסוף שוחרר חודשיים לפני ג'בר, ב-1999. אני צעקתי בסלסולים כשראיתי אותו בטלוויזיה בבית שלי,

מנופף בידי מהאוטובוס בדרך חזרה הביתה ללבנון.

בתחילת 1986 היה ג'בר כלוא עם אדם בשם סמיר קונטר, שקיבל מאסר עולם. יום אחד, אשתו של ג'בר, שָאמָה, והבנות שלהם ואני, ביקרנו את ג'בר, וכשעמדנו מול האשנב שלו שמעתי שיחה באשנב הסמוך. זה היה סמיר, והוא דיבר עם אשה ממחנה שאטי ובתה. סמיר ביקש ממנה להפסיק לבקר אותו, כי ידע שהבן שלה שוחרר וזה מסע מעייף מעזה רק בשביל לבקר אותו. כששמעתי את זה, עזבתי את ג'בר והלכתי ישר לאשנב הסמוך ואמרתי, "מה שלומך, אדוני? כן, בירכתי לשלום בתחילת הביקור ועכשיו אני מברכת שוב. לא שמעת את הפתגם הערבי, 'אם אין לך אם, כל אם יכולה להיות אמך'?" מי שבאה לבקר אותך, אוהבת אותך ונהנית לבקר אותך. איש אינו מכריח אותה."

הוא הוריד את המבט ואמר: "אני לא מכאן, אני מלבנון. היא ביקרה אצלי כשביקרה את הבן שלה, אבל עכשיו הוא שוחרר ואני לא רוצה שהיא תעשה את הדרך הארוכה הזאת כדי לבקר אצלי. אני יודע כמה זה רחוק, וכמה היא עייפה מהמסע לכאן. זה לא נחוץ; אני אשרוד."

אמרתי, "תראה, בני, האיש הזה לידך הוא בני ומהרגע הזה גם אתה בני, כמוהו. להתראות, אבוא לראות אותך בביקור הבא." אחרי זה התחלתי לבקר אותו, והוא גם נתן לי שמות של אסירים אחרים וביקרתי אותם, וכשהמספרים גדלו, חילקתי את השמות שצריך לבקר בין משפחות אחרות...

במשך האינתיפאדה [הראשונה] היו אוטובוסים של הצלב האדום לוקחים את משפחות האסירים לביקורים מדי 15 יום, אפילו בזמן עוצר. האוטובוס בא מוקדם בבוקר. אבל בימי עוצר חיכינו עד שהג'יפים של החיילים הישראלים עברו דרך רחובות המחנה, מכריזים שהעוצר עדיין בתוקף. אז עזבנו את בתינו, צמודים לקירות, רחוב אחרי רחוב, ולפעמים שדה אחרי שדה, נשמרים מפני רחובות ראשיים כי שם בדרך כלל היו החיילים, עד שהגענו לאוטובוס הממתין. אז נסענו לעיר עזה, שם עברנו לאוטובוסים שנסעו לכל אחד מבתי הכלא. החיילים ידעו מתי אל־בוריג' או אל־נוסיראת היו תחת עוצר וידעו שהפרנו אותו, אבל הם לא עשו כלום והאוטובוסים היו בדרך כלל מלאים. הם נכנסו לאוטובוסים במחסומים, בדקו את הנוסעים, ונתנו לנו להמשיך. כשהגענו לבתי הכלא, האסירים תמיד שאלו אותנו איך הצלחנו לבוא, ואנחנו צחקנו ואמרנו להם שאנחנו חזקים ושהחיילים לא יכולים לעשות לנו כלום. כשחזרנו עשינו אותו דבר: אחרי שהאוטובוס עצר, חיבקנו את הקירות ונמנענו מהרחובות הראשיים עד שהגענו לבתינו...

האסירים היו אז חזקים מאוד ומלאי תקווה שישחררו אותם. כשאמרנו

להם שעשינו כך וכך, והבסנו את החיילים בזה ובה, הם ריחפו באוויר מרוב שמחה. הם הרגישו כאילו היו במלון חמישה כוכבים, כי חשבו שהחופש בפתח, אבל עכשיו הם חיים כמו בקבר. עכשיו אין להם תקווה בגלל שקמה הרשות הפלסטינית.

לפני שקמה הרשות הפלסטינית, מצב האסירים היה טוב יותר מאשר היום, אבל זה לא אומר שלא היו בעיות. היו. במשך שנות השמונים, כוסו החלונות בתאים בכד שחור כדי למנוע מהאסירים להסתכל החוצה ומהשמש והאור להיכנס. התאים היו כל כך צפופים, וזמן הטיולים היה כל כך קצר. אסירים הוכו באלות, גז מדמיע נורה לתוך התאים שלהם בלי סיבה, והם הושמו בכידוד בתאים קטנים תת קרקעיים. במשך שלוש שנים חי ג'פר בכידוד בכלא באר שבע, והיו רבים אחרים כמוהו בכלא רמלה. השיער שלהם נשר מחוסר שמש ובגלל ההיגינה. ב-1993 פתחו האסירים בשביתה להפסקת הבידוד, הגז המדמיע וההכאות, ושלחו להנהלת הכלא רשימה של 21 דרישות. הדרישה המרכזית שלהם היתה להפסיק את הבידוד. אנחנו, משפחות האסירים, עשינו אותו דבר. לא רק שביתות, כמה אסירים גם פתחו בשביתה רעב שבה התקיימו על מים וחצי כפית מלח ליום. הנהלת הכלא כעסה מאוד וניסתה לשבור אותה באמצעות זריקות בכוח אבל האסירים סירבו, וזה נמשך 21 יום עד ששני אסירים, אחד מכלא אל-מג'דל [אשקלון] ואחד מכלא ירושלים, מתו. השביתות הביאו להפסקת הבידוד, והבד השחור הוסר מהחלונות.

נשמת הסכמי אוסלו היתה אדמה תמורת שלום; ובשביל שבויי המלחמה הללו, חופש ואדמה היו העקרונות למענם נכלאו, לכן היו צריכים להשתחרר, מיד אחרי שנחתמו ההסכמים. זה קרה בכל מקום אחר בהיסטוריה, אבל לא בפלסטין. כפי שאת יודעת, יש הרבה אסירים ממדינות ערב בבתי כלא ישראליים - מלבנון, סוריה, ירדן, מצרים, סודן ולוב. האנשים האלה באו לעזור לנו במאבקנו; כולם באו בשביל העיקרון הגדול הזה של חופש ושחרור האדמה. ואז בא "אדמה תמורת שלום", והם היו צריכים לצאת לחופשי.

המגעים החשאיים התרחשו מהר מאוד ולא השיגו כלום, ומנושא האסירים התעלמו לגמרי. אבו-עמאר שכח את האסירים. כשפגשתי אותו, שאלתי מה עשה למען האסירים, למה הם עדיין בכלא, הם היו שבויי מלחמה ועכשיו יש שלום, המלחמה נגמרה. הוא אמר שהוא השאיר אותם לרצונם הטוב של הישראלים. הוא לא ידע שלישראלים אין שום רצון טוב? אין מלה כזאת במילון שלהם... למעשה, הרשות לא פעלה ברצינות מספקת כדי להפסיק את הסבל בבתי הכלא. אחרי שהם באו, הדברים נעשו יותר גרועים. מאז קמה הרשות, נעשו

ביקורי האסירים יותר ויותר קשים. היו בעיות לפני שהם באו, אבל לא כמו עכשיו. הביקורים נהפכו למסע ייסורים בגלל שעכשיו אנשים נעצרים באופן שגרתי בידי השב"כ לחקירה. אפשר לצאת רק דרך מחסום אחד, ארוז, שם עוברים בדיקה קשה מאוד, כמו חיות בתורים, והאוטובוסים מחכים שעה, שעתיים, שלוש, לפני שהישראלים מרשים להם לעזוב. פעם, האוטובוסים היו יוצאים מארז בצפון, נחל עוז במרכז וכיסופים בדרום, בלי שחיכינו הרבה לפני שעברנו, ובלי שעצרו אותנו וחקרו אותנו או מנעו מאיתנו לעזוב. עכשיו הם רוצים לשלוט בביקורים. הם אמרו לנו שצריך כרטיס מגנטי כמו לפועלים, אבל לא נותנים כרטיס מגנטי למי שאסור לו לעזוב את עזה. אנחנו סירבנו והפגנו נגד זה בצלב האדום, והצלחנו.

היו גם בעיות אחרות. קודם לכן לא קרה שהישראלים מנעו ממישהו לבקר את בני משפחתו, זה התחיל לקרות רק אחרי הסכמי אוסלו... הם גם אמרו שאף אחד לא יוכל לבקר אסיר שאינו קרוב משפחתו, ולפעמים אף הגבילו את הביקורים רק למשפחה המצומצמת. אנחנו הפגנו, וכתבנו לישראל דרך הצלב האדום שביקורי אסירים לא קשורים לשאלה אם אתה קרוב משפחה או לא, אלא הם מעשים הומניטריים לגמרי. זאת הזכות המינימלית שצריך לתת לאסיר בכלא. הצלב האדום עזר לנו, והבעיה נפתרה אחרי מאבק ארוך והפגנות. בהפגנה אחת אמרתי לצלב האדום שהישראלים יוכלו למנוע מאיתנו לבקר את האסירים האלה רק אם יביאו את משפחותיהם ממדינות ערב לבקר אותם. אז נפסיק לבקר אותם אנחנו. בסוף הם הרשו לנו לחדש את הביקורים. אני מאמינה שאם האויב שלך מנסה למנוע ממך סיגריה, למשל, את צריכה להילחם - ולהילחם בכל כוחך - עד שתעשני אותה, ואפילו אם את יודעת שהסיגריה הזאת לא טובה לבריאות שלך, תעשני אותה מולו, בגלל שזה הישג גדול וניצחון. את נלחמת על הזכויות שלך, גם אם הן דברים קטנים או דברים שהם לא טובים בשבילך.

אחרי שקמה הרשות, חיפשו עלינו ועל גופינו לפני שיכולנו לבקר אצל האסירים. בעניין הזה אני רוצה לספר לך סיפור על מה שקרה לי בכלא נפחא. שאמָה ואני הלכנו לבקר את ג'בר וסמיר, ואחרי שעתיים של המתנה במחסום ארז ושעתיים של מסע מפרך, הגענו לכלא בשעה 11 בבוקר במקום ב-6. לפני שנכנסנו לחדר הביקורים, חיילת רצתה לחפש עלי ואמרה לי להוריד את הבגדים, אז הורדתי את השאש [מטפחת ראש] ועשיתי את עצמי כאילו אני הולכת לחנוק אותה. היא ברחת צורחת מהחדר. גם אני עזבתי את החדר עם השאש שלי עוד בידיים והאנשים בחוץ, שכבר עברו חיפוש, שאלו מה קרה. אמרתי להם: "החיילת רצתה שאני אוריד את הבגדים. מה אתם חושבים על זה?"

הם כולם אמרו, "אנחנו לא נבקר היום", והתחילו לצעוק. באותו זמן אנשים היו מאוד חזקים ומאוחדים, וכאן אני רוצה לחזור על מה שאומרים המשוררים: "אומה שנלחמת על חייה, דבר לא יכול לעמוד בדרכה". מפקד הכלא בא עם חיילים ועם קצין דרוזי שיתרגם. אמרתי להם, "היא היתה אמורה לכדוק אותי בידיה כרגיל, ואת זה אני מקבלת, למרות שזה לא ראוי משום שזה לא אנושי. אבל אז היא רצתה שאני אסיר את כל הבגדים. מנקודת המבט שלי ושל הדת שלי זאת פרוכוקציה."

הוא שאל אותי, "את רוצה להרוג אותה ולקבל מאסר עולם ולהצטרף לבן שלך?" אמרתי "כן, אני רוצה להצטרף לבן שלי ואני אשמח לעשות את זה בדרך הזאת, כי אני שומרת על כבודנו. אסור לפי הדת שלנו להוריד את הבגדים". הוא אמר, "אבל יש יהודים בכלא, והמשפחות שלהם באות ונבדקות כמוך. והיא אשה כמוך." אמרתי, "זה אולי מקובל בדת שלך, אבל לא בדת שלנו, וזה לא העסק שלי, אם יהודים מקבלים את זה; אני - לא. אני יודעת שיש מכונה שיכולה לכדוק את הגוף שלנו." בעת שדיברתי, האנשים שחיכו לביקור המשיכו לצעוק ולהרעיש מאוד, והאסירים בפנים איבדו את הסבלנות. גם אני כעסתי וצעקתי, והישראלים לא רצו להחמיר את המצב, זה עלול היה להתפשט לתוך הכלא, אז נתנו לי לעבור. הם הביאו מכונה לכדוק את הנשים, ועוד מכונה שנעבור דרכה. הייתי הראשונה שעברה חיפוש, למקרה שיהיו בעיות. תמיד נלחמתי על הדברים הקטנים האלה כדי שלא ייהפכו לחוקים קבועים. מאז המקרה הזה אמרתי לנשים בכל מקום לא להוריד את הבגדים, כי היינו צריכות להיאבק ולשים סוף ליחס הזה, ואם מישהי תקבל את זה, זה יהפוך לבעיה של כולנו. דיברתי גם עם הנשים שהגיעו מהגדה המערבית, כדי להגביר את המודעות לנושא, והגדה המערבית ועזה היו מאוחדות...

בגלל המצב, עכשיו לאזור עזה יש זמני ביקור שלהם, ולדרום ולאזור המחנות במרכז יש זמני ביקור משלהם. כשאנשים חזרו מאוחר אחר הצהריים הם לא יכלו להגיע לבתיהם משום שהמחסומים לאזורי המרכז והדרום היו סגורים, אז הצלב האדום לקח אותם למלון בעזה. את הלילה הבא הם בילו במחסום בין דיר אל בלח לחאן יונס, חיכו שהחיילים יפתחו אותו. אחרי המקרה הזה הצלב האדום הפסיק את ביקורי האסירים כי המשפחות אמרו שהן לא יחזרו לבקר עד שכבודן ואנושיותן יישמרו. הצלב האדום שלח את ההודעה הזאת לשירות בתי הסוהר ושלחנו גם שני מכתבים לצלב האדום, אחד לתל אביב ואחד לז'נבה, בהם האשמנו את ישראל בהפרת הכללים האנושיים בנוגע לאסירים. זכויות האסירים מאוד ברורות באמנת ז'נבה וחוקי זכויות האדם, אבל ישראל מפרה את

כולם. מאז, אף אחד לא ביקר.

נהגתי לבקר את האסירים עם נשים אחרות, אבל בזמן האחרון לאף אחת לא נותנים לבקר. במשך הזמן הגשנו בקשה להיתר וסירבו לתת, ועכשיו שנתיים שאוסרים עלי לבקר אסירים. זה היה זמן קצר לפני שג'בר שוחרר, שהלכתי עם אשתו לכלא. מותר היה לה להיכנס אבל לי לא נתנו, וסירבתי לעזוב בלי לבקר את סמיר. עשיתי הרבה בעיות, והחיילים הסכימו בסופו של דבר לתת לי לבקר, בתנאי שזה לשתי דקות וחיייל יהיה נוכח כדי לפקח על סמיר. הסיבה שציינו הישראלים היתה ביטחון. מה זה אומר, אני לא יודעת. שאלתי את סמיר למה לא נתנו לי לבקר אותו. הוא לא ידע, אבל אמר לי שחייל אחד אמר לו שהשם שלו אף פעם לא יהיה רשום בחילופי אסירים. סמיר אמר להם שהוא אסיר פוליטי, לא פושע, ושהוא יישאר ויאבק בהם, גם בכלא. אני ביקרתי אצל סמיר רק פעמיים מאז שג'בר שוחרר. עתרתי לבית המשפט העליון הישראלי דרך עורכי דין ישראלים בבקשה שימשיכו לתת לי לבקר אצלו, ונתנו לי היתר רק לשני ביקורים. ביקרתי אותו במשך 16 שנה, וגם אצל הרבה אסירים אחרים, אבל מאז לא התיירו לי ואף אחד לא ביקר אותו שלוש שנים. הוא היה בטוח שיום אחד הוא ישוחרר, ועדיין יש לנו תקווה שהוא ישוחרר ויהיה חופשי.

כשביקרתי אסירים בשנים המאוחרות יותר, אף פעם לא לקחתי אתי אפילו חתיכת נייר ריקה כי לא רציתי שיעצרו אותי. הרעיון של הביקור לא היה להביא זיתים, שמן, קפה או סיגריות לאסירים; הרבה יותר מזה. הלכתי להביא תקווה, לתת להם להרגיש שהם לא לבד. אני לא יכולה לסבול את המחשבה איך בזמני הביקור יבקרו כל האמהות את הבנים שלהן, יביאו להם דברים שהם צריכים - אני לא יכולה לדמות את האסירים הולכים למיתחם הביקורים וסמיר, ואלה שדומים לו, יושבים לבד בתאים האפלים שלהם. עכשיו אני שונאת את מועדי הביקור בגלל שזה אומר יותר סבל בשבילו. אני אוהבת אותו מאוד; הוא איש חזק ואמיץ שעבר עינויים מכל מיני סוגים וזה רק עוד אחד מהם: למנוע ממני לבקר אותו. את יודעת שהוא גמר את התיכון בכלא ולמד לתואר ראשון ועכשיו הוא לומד לתואר שני.

לפני זמן לא רב השתתפתי דרך הלוויין בתוכנית בטלוויזיה של אבו דאבי שם הפגישו אותי עם אימהות של אסירים ממדינות ערב הכלואים בישראל, וראיתי את אחיו של סמיר ואת משפחתו ואת בני משפחותיהם של אסירים אחרים. אחיו של סמיר הודה לי על מה שעשיתי בשבילו במשך 16 השנים האחרונות, אבל לצערי לא יכולתי לשמוע מה אמר בזמן התוכנית, משום שהמיקרופון היה מנותק. אחר כך אמרו לי שהוא ככה והודה לי על הדבש, הזיתים, השמן, הקפה;

כל מה שהבאתי לסמיר. הוא כל כך התרגש שהוא הזכיר כל דבר קטן שהבאתי. אילו שמעתי את זה, הייתי מפסיקה אותו משום שזאת היתה חובתי, המינימום שיכולתי לתת למישהו שבא לעזור לנו, משאיר מאחוריו משפחה, בית, אדמה ועתיד. אני לא האמא היחידה של סמיר, כל הנשים הפלסטיניות הן אמותיו... המשא ומתן ותהליך השלום השפיעו לרעה על מצבנו ועל עניין האסירים, והצלב האדום כבר לא פעיל כמו פעם. כעת הוא חלש, רק מעביר את התשובות השליליות מהשב”כ בנוגע לכל תלונה או בעיה, בעוד שלפני הקמת הרשות הוא היה חזק ותמך בכל תלונה שהיתה לנו. הצלב האדום, ועכשיו הרשות, אחרי המשא ומתן, לא יכולים להתמודד עם ישראל. הצלב האדום לא יכול לתפקד כמו פעם בגלל שהוא אומר שעכשיו ישראל מתייחסת לשטחים כאל מדינה וכל דבר קשור למשא-ומתן, אז תפקידו הצטמצם. קודם הוא תמך בנו, בייחוד בעניין האסירים והמשפחות שבתיהן נהרסו בידי ישראל. עכשיו הדבר היחיד שהצלב האדום מספק זה אוהלים במקום הבתים...

ב־1999 אנשים היו בטוחים שג’בר יהיה בין אסירי העולם שישראל תשחרר כחלק ממחווות הרצון הטוב בעקבות הסכם אוסלו. כששאלו אם חשבת שג’בר ישתחרר, אמרתי, ”זאת משאלתי, אבל אני לא מאמינה לישראלים ואני לא אאמין שהבן שלי משוחרר עד שיעבור את מחסום ארז לתוך רצועת עזה.” אף פעם לא האמנתי שהוא ישוחרר כשהוא עוד היה בתוך גבולותיהם, משום שהרבה פעמים הישראלים הודיעו לאסיר ולמשפחתו שהוא ישוחרר וכשהוא הגיע הביתה או לדלת הכלא כדי לחזור הביתה, הוא הוחזר למאסר. כששיחררו את ג’בר מהכלא בעזה ופתחו את הדלת, חייל חיכה בחוץ לקחת אותו בחזרה לתקופת מאסר נוספת. הם רוצים להרוס את האסירים באופן פסיכולוגי.

בלילה, לפני שהאסירים היו אמורים להשתחרר, הלכתי עם אשתו של ג’בר למשרד לענייני אסירים [של הרשות] ושאלתי אם השם של ג’בר ברשימה. הם ניסו ללא הצלחה ליצור קשר עם כלא נפחא, והשר אמר לי שהוא לא חושב שהוא יהיה ביניהם. הלכנו למחסום ארז וחיכינו שהישראלים יבדקו אותנו כדי שנוכל ללכת לכלא לבקר אותו במקרה שלא ישוחרר. ב־6:30 בבוקר יצאה אשתו של ג’בר מהאוטובוס כדי להקשיב לחדשות ברדיו שהיה לה. כשחזרה, אמרה לי שהאסירים מנפחא שוחררו והם בדרכם למחסום נחל אל-עוז (נחל עוז). האוטובוס לפנינו כבר עזב, אבל אנחנו חיכינו הרבה זמן ולא הרשו לנו לעבור לישראל, אז אמרתי לנהג האוטובוס לנסוע לנחל עוז.

כשהגענו לנחל עוז, האסירים המשוחררים כבר היו שם, ואיתם הרבה אנשים, מנשקים אותם ושרים. כשהגעתי, לא חשכתי רק על ג’בר, אלא על כל מי

שישוחרר ויביא שמחה לאנשים. תזמורת משטרה ניגנה בחמת חלילים וגברים רקדו דבקה, אז הצטרפתי אליהם וסילסלתי בקול. פתאום קראו בשמי. ג'בר בא.

הוא היה באוטובוס האחרון, מהאחרונים שיצאו. אנשים נשאו אותו על כתפיים, והכרתי אותו כשראיתי את הראש והשיער שלו. המשכתי לרקוד ולשיר ולבכות, וכשהורידו אותו מולי שרתי שיר של שמחה, אבל השאלה הראשונה ששאלתי אותו היתה על סמיר. ג'בר האדים מכעס ואמר, "מה אני יכול לעשות? הוא שם עם אחיו האסירים, מחכה שדלתות החופש ייפתחו. הוא שולח לך דרישת שלום."

גרתי כאן, במחנה הזה, מאז 1950, ומאז מלחמת 1967 אני גרה בשני החדרים האלה בחוץ, כי הישראלים הרסו את הבית שלי, מספר 9, כדי להרחיב את הרחוב. במקומו נתנו לי את שני החדרים בחוץ ואת חתיכת האדמה שעליה בנינו עכשיו את ביתנו. ג'בר סירב לתת לי לחיות בחדרים האלה והתעקש שאגור איתם בבית החדש שהם בנו, אבל בעצם אהבתי את החדרים ההם בגלל שהיה מקום ויכולתי לשתול ירקות ועצים משלי. לפני שבנינו את הבית הזה, שתלתי שם בצל, שום, נענע, תרד, תפוחי אדמה, עגבניות, חילבה, במיה, חציל, פלפל חריף, מלוחיה ואפילו ורדים ויסמין, והריח שלהם היה טוב מאוד. אני לא יכולה לעשות את זה עכשיו כי בנינו את הבית, אבל שתלתי עצי הדר בשטח הקטן שנשאר...

האסירים בילו את שנותיהם הטובות, את עלומיהם, בכלא. הם נכנסו לבתי הכלא האלה למען החופש, והמחיר שהם שילמו צריך להיות מוצדק. הם מוכרחים להשתחרר, במיוחד אם היהודים מדברים על שלום, ואני תוהה על איזה מין שלום הם מדברים כשהאסירים למען החופש עדיין שם. גם לגבי המצב שבו אנחנו חיים עכשיו: אנחנו לא יכולים לשבת בחיבוק ידיים, עלינו להתנגד לכיבוש בכל האמצעים. אני מתנגדת לשבת ולשתוק בעוד הזכויות שלנו מופרות, בעוד אדמתנו נגזלת, בעוד ילדינו נורים לנגד עינינו. אני נגד השתיקה הזאת. אם העולם רוצה לשמור על שתיקה, לנו אסור לשתוק. אם נעשה כך, נהיה שותפים לקשר השתיקה הזה נגד עצמנו.

מאנגלית קרן דותן